

OZAN DOĞAN • Roman Aleviler

OZAN DOĞAN Lisans eğitimini Afyon Kocatepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans ve doktora derecesini Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde aldı. Yüksek lisans tezinde Türkiye Komünist Partisi'nin 1920-1940 yılları arasındaki etnisite politikalarını inceledi. Kitaplaşan (*Roman Aleviler*, İletişim Yayınları, 2025) doktora tezinde ise Uşaklı Roman Alevilerin Roman olmayan Alevilerle karşılaşmalarına odaklanarak grup içi tahakküm ilişkilerine ve karşı pratiklere yoğunlaştı. Çeşitli kitaplar da ve dergilerde makaleleri yayımlandı. “Edebiyat”, “sosyal tarih”, “hafıza”, “etnisite” ve “inanç” başlıkları ekseninde çalışmalarını sürdürmektedir.

İletişim Yayınları 3626 • Araştırma-İnceleme Dizisi 614

ISBN-13: 978-975-05-3913-8

© 2025 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2025, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Salih Kılınç

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Funda Dörtkaş

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

OZAN DOĞAN

Roman Aleviler

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ • ŞÜKRÜ ASLAN	7
----------------------------------	---

Giriş	13
--------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

İkilemler Arasında: Adlandırma, Kategorizasyon ve Köken Sorunu	45
---	----

Jenerik tasnifleme: Farklılıkların yok olmasına katkı sunmak	47
---	----

Köken: “Ölüm tuzağı” mı, varoluş nedeni mi?	52
--	----

<i>“Davetsiz gelen yabancılar”</i>	58
--	----

<i>Yabancıнын dil yarası</i>	68
------------------------------------	----

Pejoratif adlandırmalar: “Çingene mezarı gibi yok olasın”	72
--	----

Yabancıнын eylemi	78
--------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

“Çingene’den Alevi Olur mu?”	85
---	----

“İnanmak ihtiyacı”: Romanların inancı var mı?	86
--	----

Alevilik	94
-----------------------	----

Romanlar ve Alevilik	101
-----------------------------------	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Uşaklı Alevi Romanlar	113
------------------------------------	-----

Toplumsal ortamın rolü	113
-------------------------------------	-----

Genel kabuller ve “çerçeveden taşanlar”	117
Uşaklı Alevi Romanlar	125
<i>Karanlıkta dolaşmak: Tarihsel arka plan</i>	125
<i>Demirciler: “Atalarımız İran’dan gelmiş”</i>	130
<i>Elekçiler: “Ermeniceyi anlıyoruz”</i>	137
<i>Sepetçiler: “Balkanlar’da akrabalarımız var”</i>	141
<i>Işık Çakır Sultan (Şeyh Çakır) Ocağı</i>	143
<i>Sarı İsmail Sultan (Uzun Allah Kulu) Ocağı</i>	150
Uşaklı Abdallar	151

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Grup İçi Karşılaşmalar: Ötekinin Ötekisi Olmak	157
Her grubun günah keçisi olmak	158
Grup içi tahakküm: Tarihî anlatıların hegemonik etkisi	163
Roman olmayan Aleviler cemevine gitmiyor:	
“Uşak’ta cemevi var mı?”	167
Alevi Romanların grup içi dışlamayı alımlama biçimleri	172
<i>Katmanlı ötekilik: “Ezilenin de ezdiği bir milletiz”</i>	172
<i>Dede’yi dışlamak: “Cingenlerin Dedesi”</i>	178
<i>Dede ile Uşaklı Romanların ilişkisi:</i>	
<i>“Cahil bir topluma Dedelik yapmak zor”</i>	180
Alevi Romanların grup içi dışlamaya karşı tutumları	183
<i>Umursamama</i>	183
<i>Karşı söylem ve pratik: “Uşak’ta Alevi inancını</i>	
<i>biz temsil ediyoruz!”</i>	185
<i>Cemelerinde çoğunluk haline gelme ve dernekleşme</i>	189

Sonuçlar	195
-----------------------	-----

EKLER	215
--------------------	-----

EK 1 UŞAKLI ROMANLARDAN DERLENMİŞ BAZI KELİMELE	
(Demirci, Elekçi ve Sepetçi Dilleri)	217
EK 2 2510 SAYILI İSKÂN KANUNU	221
KAYNAKÇA	223

SUNUŞ

ŞÜKRÜ ASLAN

Alevilikle ilgili literatürün en dikkat çekici özelliklerinden birisi, genel olarak kimliği tanımlayan bölümü gelişmiş olmasına karşın, inanç geleneğini oluşturan topluluklara odaklanan araştırmaların görece zayıf kalmasıdır. Nitekim akademik niteliği tartışmalı olsa da, “Alevilik nedir?” gibi bir soruyu konu edinen geniş literatüre ulaşmak mümkün olduğu halde, herhangi bir Alevi topluluğun öyküsünü konu edinen araştırmaların sayısı oldukça yetersizdir.

Oysa Türkiye’de farklı Alevi gelenekleri ve ritüelleriyle karşılaşmak olağandır. Zira Alevilik farklı etnisitelerden gelen toplulukları kapsayan bir inanç bütünüdür. Bazen bu toplulukların ritüelleri birbirinden o kadar farklılaşır ki, bunları aynı kavram setleri içinde mütalaa etmek bile güç olabilir. Alevilik bu anlamda farklılıkların, çeşitlilik ve zenginliklerin içinde toplandığı bir büyük kap gibidir. Ama yine de bir grup ve hatta kişinin kendisine “Aleviyim” demesi, neredeyse bütün farklılıkları ortadan kesen bir işlev görmeye ve birleştirici olmaya yetebilir. Bu da bir vak’adır.

Alevi topluluklar üzerine akademik araştırmaların zayıflığı, bazı toplulukların, politik nedenlerle, uzun yıllardır görünmez alanda bırakılmış olmalarını pekiştiren bir işlev görmüş ya da buna uygun ortama destek olmuştur. Hatta bu topluluk-

ların sadece belli bir politik zaviyeden manipüle edilmesine de imkân sağlamıştır. Nitekim bugün Alevi toplulukların bir kısmı üzerine üretilmiş politik literatür, akademik literatüre göre çok daha baskındır.

Sosyologlar bir olguyu tanımlamaktan çok, anlamak gerektiğini düşünürler. Çünkü tanımlama, ona sınır çizmek demektir. Sınır çizdiğiniz zaman, o sınırın içinde kalanlar olduğu gibi dışında bırakılanlar da olur. Oysa “anlamak”, dinlemek, yani kulak vermek demektir. Onun/onların yazdığını, söylediğini, yaptığını okumak ve idrak etmektir. Bu farklılıkları görmek, aralarındaki ilişkileri kurmaktır. Bu ilişkiler bazen benzer, bazen farklı olabilir. Farklı olduğunda onu ötelememek demektir. Sonra da onlar arasındaki geçişkenlikler ve benzerliklere bakmak demektir.

Bu bağlamda Alevi topluluklar üzerine çalışmak, aslında bir toplumsal ve akademik ihtiyaca mütevacı bir yanıt anlamına da gelmektedir. Böylece alanı oluşturan her bir Alevi topluluğun kendine özgü “Aleviliği” kadar, öteki topluluklarla kesişen yanlarını tespit etme imkânı da ortaya çıkabilir.

* * *

Alevi toplulukların öyküsüne dair şimdiye kadar iki kıymetli girişim dikkati çekmiştir. Bu girişimlerde hem alanı çalışan akademisyenler hem de ilgili topluluk temsilcileri bir araya gelmiş; böylece literatürü ve sahayı bir arada konuşturmuşlardır. Söz konusu akademik girişimlerin Alevi kurumlarında gerçekleşmesi ise ayrıca dikkate değerdir.

Bunlardan birisi 15-16 Ekim 2022 tarihlerinde Mersin Cemevi’nde gerçekleşen “Alevi Toplulukları Çalıştayı”dır. Çalıştaya Mersin kent ölçeğinde yerleşik-örgütlü bulunan Tahtacı Alevileri, Roman Aleviler, Girit Bektaşileri ve Çepni Alevilerin kurum temsilcileri katılmışlardır. Çalıştay broşürü aynı adla yayımlanmıştır.

İkinci akademik deneyim ise 24 Şubat 2024 tarihinde İstanbul Küçükçekmece, Garip Dede Dergâhı’nda gerçekleşmiştir. GADEV Alevi Akademisi’nin “Aleviler Alevilik Saha Araştır-

maları” kapsamında yapılan “Alevi Topluluklar” konulu konferansta Tahtacı Alevileri, Arap Alevileri, Abdallar ve Çepni Alevilerinin inanç gelenekleri ayrıntılı bir şekilde tartışılmış ve söz konusu konferansın kitabı da GADEV Alevi Akademisi tarafından yayımlanmıştır.

Bu kıymetli girişimlere karşın Alevi toplulukların bir kısmı ile ilgili literatür hâlâ çok zayıftır ki onların başında Roman Aleviler gelir. Hatta bu alanın uzun yıllar akademik çalışmaların dışında kaldığını söylemek mümkündür. Sadece akademik ortamda değil Alevi çevrelerde de Roman Aleviler genellikle araştırma/tartışma dışı kalmışlardır. Aslında Roman topluluklara yönelik dışlayıcı kültür ve siyaset Alevi toplulukları da büyük ölçüde etkilemiştir.

Bütün katı dışlama pratiklerine karşın Roman Aleviler, bulundukları hemen her yerde hâkim kültüre karşı tutunma çabalarını genellikle örtük şekilde sürdürebilmişlerdir. Bu durum Roman Alevilerin, kendi iç dünyalarında inanç geleneklerini bir ölçüde korumalarını mümkün kılmıştır. Aleviler kamusal ortamda kendi kimlikleriyle görünür olmaya başladıklarında, Roman Aleviler de biraz daha temkinli biçimde kamusal görünürlük kazanmaya başlamışlardır. Alevi toplulukları tanımlayan iki temel özellik olan Cem ve Ocak geleneğinin Roman topluluklarda da yaşandığını görmek, Alevi dünyasının geri kalanları için olduğu kadar akademi için de ilgi çekici, yeni ve hatta “şaşırtıcı” bir durum olmuştur.

* * *

Romanlar özellikle 19.-20. yüzyıllar olmak üzere, modern devletlerin inşası ile birlikte görünmez kılınmış veya dışarıda kalmış ya da bırakılmışlardır. O kadar ki söz konusu süreçte pek çok devletin yasalarında ve anayasalarında açıkça dışlayıcı ifadelerle yer almışlardır. Böyle olduğu için bulundukları hiçbir ülkede, “vatan” duygusunu tam olarak yaşayamamışlardır. Nitekim bu sürecin bir örneği olarak Türkiye’de de 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu’nda, casuslar ve cüzzamlılarla birlikte kodlanmışlardır. Böyle olduğu için ayrımcılığa maruz

kalmış; hemen her zaman kentlerin ve hatta köylerin ancak çeperlerinde yaşamak durumunda kalmışlardır.

Romanlar mekânsal ve toplumsal olarak daima kıyıda tutulan, çoğu kez görünmez olması için koşulların olgunlaştırıldığı bir kimlik olarak kalırken, kentlerin mekânsal büyümesiyle kısmen “merkeze” yakın mesafelerde kaldıklarında da, her defasında “kentsel dönüşüm” formülü ile yeniden kentlerin çeperlerine atılmışlardır. Hemen her kentte bunun örnekleri vardır, Sulukule herhalde en tipik olanıdır.

Alevi Romanlar bu bağlam içinde çok daha özel dışlama mekanizmalarına muhatap olmuş ya da olmak durumunda kalmışlardır. Bu da onların inanç geleneklerinde çok daha fazla Sünni İslâm’ın etkisine girmelerine yol açmıştır. Bu yüzden bir Alevi topluluk olarak Roman Alevileri çalışmak, çifte dışlanma hallerini çalışmak ve aslında özgün bir alana bakmak anlamına geliyor.

* * *

Ozan Doğan’ın elinizdeki çalışmasının özgün, ilgi çekici ve literatüre yeni pencereler açan bir çalışma olduğunu en baştan söylemek isterim. Çalışmada saha olarak Uşak ve genel olarak Ege Bölgesi ve dolayısıyla aynı zamanda Tahtacı Alevilerin yaşadığı coğrafya seçilmiş. Bu, Romanların yaşadığı hemen her bölgedeki durumu anlamamıza da imkân tanıyor.

Aynı zamanda “ötekilerin ötekisi” olan Roman Alevilerin öyküsünü yazma sürecinde Prof. Dr. Egemen Yılıgür’ün kıymetli desteklerini de burada anmak isterim. Egemen Yılıgür, bu alanın az sayıda uzmanı olarak, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*’nin “Peripatetik Topluluklar” özel sayısının da editörlüğünü yapmıştı. Ozan Doğan’ın çalışmanın her aşamasında Tez İzleme Komitesi üyesi olarak kıymetli katkıları oldu. Kendisine teşekkür ediyorum.

Bir teşekkür de bu çalışmayı yayımlamaya karar veren İletişim Yayınları Yayın Kurulu üyelerine ve özellikle Tanıl Bora’ya. Sayesinde uzun yıllardır çok sayıda bilimsel/akademik araştırmalar kamusallaştı, kamusallaşıyor.

Ozan Doğan'a bu kıymetli çalışması için içtenlikle teşekkür ediyorum. Bu çalışması ile Alevi dünyasının bile genellikle bilmediği kadar geniş bir alan olduğunu gösterdi. Bunun ötesinde ben bu çalışmayı Türkiye'nin, yüzyılı aşkın zamandır süren politik gerilimlerinden çıkmak ve gerçekten barışı inşa etmek için, bugüne dek en uç şekilde dışlanan bir grup olan Roman Alevilerinin geleneklerine kulak vermeye bir davet gibi okuyorum. Çünkü bu gelenekte bir cana kıymayı en büyük günah addeden, 72 millete bir nazardan bakmayı öneren, incinse de incitmemeyi tavsiye eden, eline diline beline sahip olmayı öğütleyen muazzam bir toplumsal adalet ideali var. Ozan Doğan bu geleneğin sesi ve ideallerini bu çalışmasıyla kamusallaştırıyor. Yolu hep açık olsun.